

УДК 343.613

Б.М. Орловський, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УЧАСТЬ У БІЙЦІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КОНТИНЕНТАЛЬНИХ КРАЇН

Стаття присвячена дослідженню норм про кримінальну відповідальність за участь у бійці в законодавстві континентальних країн. Автором проводиться порівняльно-правовий аналіз щодо існування аналогічних норм в Кримінальному кодексі України та робляться відповідні висновки.

Ключові слова: участь у бійці, кримінальна відповідальність, напад, хуліганство, покарання.

Постановка проблеми. Одним із суперечливих за своєю правовою природою існуючих у зарубіжному кримінальному законодавстві складів злочину, з точки зору вітчизняної правової науки, є «участь у бійці». Зазначений склад злочину, який присутній в кодексах багатьох країн – представників континентальної правової системи, в Кримінальному кодексі (далі – КК) України відсутній. До теперішнього дня в українській кримінально-правовій науці не приділялося уваги дослідженню норм про такий склад злочину та можливості його імплементації. Увагу українських та вітчизняних вчених привертало більш загальний та всеосяжний склад злочину – хуліганство й теоретичні та практичні аспекти його кваліфікації. Тому дослідження структури та змісту норм «про участь у бійці» в законодавстві зарубіжних країн є важливим питанням для української кримінально-правової науки, яке допоможе оцінити існуючий зарубіжний досвід у цьому питанні.

Отже, актуальність теми підтверджується відсутністю комплексних досліджень норм про «участь у бійці» в українській кримінально-правовій науці, необхідністю вивчення зарубіжного досвіду з цього питання та встановлення наявності чи відсутності існування аналогічних за змістом складів злочину в КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів кримінально-правового регулювання норм про хуліганство займалися такі вчені як М.О. Бердяєв, М.Л. Наклович, П.І. Люблінський, П.П. Михайленко, М.Й. Коржанський, В.В. Яценко та інші. Проведення порівняльно-правового аналізу між собою різних інститутів зарубіжного кримінального законодавства здійснювалось у своїх працях такими вченими як Б.В. Волженкін, Л.В. Головка, Л.М. Гусар, Н.Є. Крилова, В.Д. Пакутін, Л.Н. Смірнова, О.Ф. Скаун та іншими. Однак дослідження норм про кримінальну відповідальність за «участь у бійці» в КК представників континентальної правової системи та проведення їх порівняльно-правового аналізу в науці кримінального права України допоки не здійснювалось.

Відповідно, задачами і метою статті є: дослідження норм про кримінальну відповідальність за «участь у бійці» в КК представників континентальної правової системи, проведення порівняльно-правового аналізу цих норм; встановлення наявності чи відсутності існування аналогічних за змістом складів злочину в КК України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на перебування України в межах континентальної правової системи її чинний КК (як і кримінальні кодекси Республіки Білорусь та Російської Федерації) не передбачає такого складу злочину як «участь у бійці». В той же час у кримінальному законодавстві багатьох представників цієї правової системи існують окремі норми, що визначають кримінальну відповідальність за такий склад злочину. Так, в КК Федеративної Республіки Німеччина існує § 231 «Участь у бійці», який викладає склад даного злочину у наступній редакції:

«(1) Хто бере участь в бійці або в нападі, що здійснені декількома особами, карається, вже тільки за участь, позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом,

якщо в результаті бійки або нападу настала смерть людини чи їй нанесені тяжкі тілесні ушкодження (§226).

(2) Відповідно до абз. 1 не підлягає покаранню той, хто брав участь в бійці або нападі, але це не може бути йому поставлено в докір (провину)» [1].

У кримінальному законодавстві Королівства Нідерландів також існує кримінальна відповідальність за участь у бійці, яка формулюється у ст. 306 Розділу XX «Фізична образа» Книги II «Злочини» КК наступним чином: «Особи, які навмисно беруть участь у нападі або бійці, в які залучено декілька людей, несуть індивідуальну відповідальність за свої відповідні дії і підлягають:

(1) строку тюремного ув'язнення не більше двох років або штрафу четвертої категорії, якщо тільки цей напад або бійка призводять до тяжких тілесних ушкоджень;

(2) строку тюремного ув'язнення не більше трьох років або штрафу четвертої категорії, якщо цей напад або бійка призводять до смерті людини» [2, с. 391].

За кримінальним законодавством Швейцарської Конфедерації ст. 133 «Участь у бійці» закріплена у Розділі I «Злочинні діяння проти життя і здоров'я» Книги II «Особливі визначення» КК. Зміст цієї статті викладається законодавцем наступним чином: «Хто бере участь у бійці, яка призводить до смерті людини або до заподіяння їй тілесного ушкодження, карається тюремним ув'язненням або штрафом. Той, хто тільки захищається або рознімає тих, хто б'ються, не карається». У статті 134 «Напад» містяться подібні норми: «Хто бере участь у нападі на одного або декількох людей, який призводить до смерті або до заподіяння тілесного ушкодження особі, на яку нападають, або третій особі, карається тюремним ув'язненням на строк до п'яти років» [3].

Існує кримінальна відповідальність за участь в бійці і в кримінальному законодавстві Республіки Польща, де у Главі XIX Особливої частини вона визначається у ст. 158 наступним чином:

«§ 1. Хто бере участь в бійці або нанесенні побоїв, якими створюється безпосередня небезпека для життя чи настання наслідку, зазначеного в ст. 156 § 1 (втрата функцій життєво важливих органів людини тощо) або в ст. 157 § 1 (інші порушення функцій органів тіла), підлягає покаранню до позбавлення волі на строк до 3 років.

§ 2. Якщо наслідком бійки або нанесення побоїв є заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю людини, винний підлягає покаранню до позбавлення волі на строк від 6 місяців до 8 років.

§ 3. Якщо наслідком бійки або нанесення побоїв є смерть людини, винний підлягає покаранню до позбавлення волі на строк від 1 року до 10 років». У ст. 159 кодексу окремо зазначено, що якщо «Хто, беручи участь в бійці або нанесенні побоїв людині, використовує вогнепальну зброю, ніж або інший подібний небезпечний предмет, підлягає покаранню до позбавлення волі на строк від 6 місяців до 8 років» [4, с. 138].

В ізраїльському кримінальному законодавстві ст. 191 «Бійка» знаходиться в Главі «тет» «Хуліганство та порушення суспільного порядку» Розділу «тет» «Заподіяння шкоди державним і суспільним засадам» Частини «бет» «Злочини» «Закону про кримінальне право Ізраїлю» та викладається в наступній редакції: «Той, хто незаконно бере участь у бійці в громадському місці, карається тюремним ув'язненням строком на один рік» [5, с. 126]. Паралельно в Законі існує також ст. 198, яка передбачає кримінальну відповідальність за будь-яке діяння, що може призвести до порушення громадського порядку.

Про кримінальну відповідальність за участь у бійці зазначається і в кримінальному законодавстві Республіки Аргентина, де у ст. 95 Главі III Розділу I вказується, що «Якщо в сварці чи при нападі, в яких взяли участь більше двох осіб була заподіяна смерть або тілесні ушкодження, передбачені статтями 90 і 91, та невідомо, хто саме їх заподіяв, виконавцями діяння вважаються всі ті, хто застосував силу до потерпілого. У випадку заподіяння смерті винний карається позбавленням волі на строк від двох до шести років тюремного ув'язнення, у випадку заподіяння тілесних ушкоджень – на строк від одного до чотирьох років тюремного ув'язнення» [6]. Окремо в кодексі існують статті Главі IV Розділу I, що присвячувалися дуелям.

Диспозиції норм, що закріплюють кримінальну відповідальність за участь у бійці, можна знайти і в кримінальних кодексах інших континентальних країн, наприклад, «участь

в бійці або нанесенні побоїв людині, з використанням вогнепальної зброї, ножа або іншого подібного небезпечного предмету» (кримінальне законодавство Королівства Іспанії, зокрема і ст.ст. 154, 159 старого КК 1995 року), участь або вступ у бійку з диференціацією відповідальності її учасників в залежності від наслідків бійки – смерті або поранення особи тощо (кримінальне законодавство Турецької Республіки). Отже ми бачимо, що склад злочину, пов'язаний з участю у бійці є досить поширеним у законодавстві представників континентальної правової системи.

Якщо проаналізувати норми кримінального законодавства України то можна відзначити, що КК України не містить норми про участь у бійці, однак містить інший більш узагальнюючий склад злочину – «Хуліганство» (ст. 296), окремі різновиди якого можуть мати схожість з «участю у бійці» за об'єктивною стороною. Отже розглянемо співвідношення зазначених складів злочину за їх структурними елементами:

- основним об'єктом участі у бійці виступають життя та здоров'я особи, що передбачає його місцезнаходження у розділах про злочини проти життя і здоров'я, про фізичні образи тощо. Основним об'єктом хуліганства є громадський порядок, який знаходить свій вияв (відображається) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема, права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного. І лише в залежності від форм хуліганства, його обов'язковими чи факультативними безпосередніми об'єктами можуть виступати життя та здоров'я особи.

- з об'єктивної сторони участь у бійці (активна і пасивна) як і хуліганство можуть виражатися у формі нанесення ударів, побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті. Однак для хуліганства визначальне значення має місце вчинення злочину, яке має публічний характер і є громадським (вулиця, парк, площа, готель тощо), в той час як участь у бійці може відбуватися у будь-якому місці (полі, посадці, квартирі тощо). Твердження деяких вчених про те, що місце вчинення хуліганства не має ніякого значення не підтверджується практикою його кваліфікації та відсутністю в такому випадку посягання на основний об'єкт – громадський порядок.

Також, згідно із Постановою Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» не можуть бути хуліганством дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих. Зазначені дії повинні бути кваліфіковані як відповідні злочини проти особи: заподіяння легких, середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень тощо. В той же час, участь у бійці можуть брати не лише незнайомі особи, а і родичі, члени сім'ї та інші знайомі особи, між якими утворилися певні усталенні відносини.

- суб'єкт участі у бійці та хуліганства є загальним і ним загалом виступає фізична осудна особа, що досягла 14-річного віку. Суб'єктивна сторона зазначених складів злочину, відповідно, характеризується умисною формою вини, яка при хуліганстві має ще й обов'язковий мотив – явну неповагу до суспільства, тобто очевидну, демонстративну зневагу винного до встановлених у суспільстві правил і норм поведінки, прагнення самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі.

Щодо порівняння розміру кримінальної відповідальності за хуліганство та участь у бійці можна зазначити, що кримінальна відповідальність за участь у бійці загалом обмежується тяжкістю спричиненої шкоди (наприклад, за КК Республіки Польща заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю карається до 8 років позбавлення волі, а смерті – до 10 років) та застосуванням при цьому зброї (наприклад, за КК Республіки Польща застосування зброї тягне до 8 років позбавлення волі). В рамках хуліганства застосування суб'єктом злочину будь-якої зброї також гарантує утворення особливо кваліфікованого складу злочину, передбаченого ч.4 ст. 296 КК України, що карається позбавленням волі на строк від 3 до 7 років [7, с. 165]. Однак при цьому передбачаються і деякі інші кваліфікуючі обставини: вчинення

хуліганства повторно, групою осіб за попередньою змовою, загально небезпечним способом тощо, що обумовлено деякою громіздкістю та всеосяжністю такого складу злочину.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про існування в кримінальному законодавстві континентальних країн окремого складу злочину – «участь у бійці», який з об'єктивної сторони характеризується через «участь в бійці або в нападі, у яких залучено декілька людей» (КК ФРН, КК Королівства Нідерландів) або «...які призводять до заподіяння тілесних ушкоджень» (КК Швейцарської Конфедерації, КК Республіки Польща). Існує диференціація кримінальної відповідальності для учасників в залежності від наслідків закінчення бійки (наприклад, за КК Королівства Нідерландів заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю карається до 2 років позбавлення волі, а заподіяння смерті – до 3 років позбавлення волі) та залежно від використання зброї (наприклад, за КК Республіки Польща – кримінальна відповідальність від 6 місяців до 8 років позбавлення волі).

В КК України зазначений склад злочину не передбачений, однак діяння, що виникають при участі особи у бійці в залежності від різноманітних життєвих ситуацій можуть кваліфікуватися за судовою практикою як хуліганство або як відповідні злочини проти життя і здоров'я особи. Тому визначати окремо зазначений склад злочину в КК України без зміни кримінально-правових норм про хуліганство немає практичної необхідності. Отже проведений автором порівняльно-правовий аналіз норм про кримінальну відповідальність за участь у бійці дозволяє визначити особливості теоретичної конструкції такого складу злочину в КК континентальних країн для подальшого використання зарубіжного досвіду в українській кримінально-правовій науці.

Список літератури:

1. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Науч.ред. и вступительная статья д.ю.н., проф. Д.А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йешека; перевод с немецкого Н.С. Рачковой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.
2. Уголовный кодекс Голландии. Науч. ред. докт. юрид. наук, проф. Б. В. Волженкин, пер. с англ. И.В. Мироновой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.
3. Уголовный кодекс Швейцарии / Науч. ред., предисл. и пер. с нем. канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 350 с.
4. Уголовный кодекс Республики Польша / Под ред. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, д-ра юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова; Пер. с польск. Д.А. Барилевич. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.
5. Закон об уголовном праве Израиля / [постатейный перевод с иврита на русский язык Марат Дорфман]. – [издание 2-ое, переработанное и дополненное]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2010. – 261 с.
6. Уголовный кодекс Республики Аргентины / Вступит. статья д-ра юрид. наук, проф. Ю.А. Голика. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 240 с.
7. Кримінальний кодекс України (із змінами і доповненнями станом на 25 лютого 2013 року) / Укладач проф. В. І. Тютюгін. – Х.: ТОВ «Одисей», 2013. – 234 с.

Стаття надійшла 06.05. 2016 р.

Б.М. Орловский, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УЧАСТИЕ В ДРАКЕ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ КОНТИНЕНТАЛЬНЫХ СТРАН

Резюме

Статья посвящена исследованию норм об уголовной ответственности за участие в драке в законодательстве континентальных стран. Автором проводится сравнительно-правовой анализ существования аналогичных норм в Уголовном кодексе Украины, и делаются соответствующие выводы.

Ключевые слова: участие в драке, уголовная ответственность, нападение, хулиганство, наказание.

B.M. Orlovskiy, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I.I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

CRIMINAL LIABILITY FOR PARTICIPATING IN A FIGHT: FOREIGN EXPERIENCE OF CONTINENTAL COUNTRIES

Summary

The article investigates the norms of criminal liability for participating in a fight in the legislation of continental countries. The author conducted a comparative legal analysis of the existence of similar norms in the Criminal Code of Ukraine and made the appropriate conclusions on the possibility of using foreign experience.

Key words: participate in a fight, criminal liability, assault, disorderly conduct, punishment.